

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ "СТАН І БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЕКОСИСТЕМ ШАЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ ТА ІНШИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ"

7-10 вересня 2017 р. на базі Шацького біолого-географічного стаціонару ЛНУ ім.І.Франка відбулася Наукова конференція "Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій". Її організаторами були Львівський національний університет імені Івана Франка (МОН України), Шацький НПП (Мінприроди України) та Інститут екології Карпат (НАН України).

У роботі конференції взяли участь 56 учасників з 19 провідних наукових, навчальних та природоохоронних установ Києва, Львова, Луцька, Запоріжжя, Харкова, Шацька, Івано-Франкового, Кременця, Чернігова, Гримайлова та Університету м. Льейда (Іспанія). Більшість з них підпорядковані МОН України, НАН України, НААН України; активно приєдналися до слухань також інституції ПЗФ України та громадські організації. Оприлюднено та публічно обговорено 31 доповідь з актуальних фундаментальних і прикладних питань біології, екології, гідроекології, популяційної генетики, охорони природи, мікроеволюції тощо. Доповіді також стосувалися наслідків антропогенного впливу та впливу інших екологічних чинників на біотичні системи та пошуку шляхів їх подолання.

Організатори конференції задекларували досить масштабну проблематику у вигляді таких генеральних напрямів, як:

- стан забезпеченості завдань щодо збереження біорізноманіття на території України через існуючі заповідні території;
- проблеми застосування активних методів збереження та охорони біорізноманіття;
- тренди змін екосистем за умов глобальної трансформації клімату.

Проте спектр розглянутих питань виявився значно ширшим, що стало очевидним вже з перших виступів на пленарному засіданні. Насамперед стала очевидною тема еколого-соціальної комунікації задекларованих проблем з реальними процесами у світі, що з'явилися в наш час. Це активна інтеграція України в систему суспільних, господарчих та правових нормативів європейської спільноти. Це реформи регіональної політики, в тому числі у користуванні земельними, лісовими, водними ресурсами тощо. Це й значні зміни у діяльності місцевих громад, бурхливий розвиток рекреації і туризму на приватних засадах.

У пленарній доповіді "Інформаційні поля тварин" (Й.В. Царик), на доповнення теорій фітогенного поля О.О. Уранова та сигнальних біотичних полів тварин М.П. Наумова гіпотетично вказано на інформаційну природу контенту того простору, у якому тварини перебувають, а також на системний зв'язок інформаційного поля з консортивними структурами та мнемонічними критеріями, що дозволяє більш конструктивно здійснювати диференціацію поля по рівнях організації.

Про нормативну регуляцію доступу до вартостей природної спадщини різних рангів – від локального до національного та міжнародного йшлося у двох інших пленарних доповідях, а саме – методологічне опрацювання "Напрями діяльності Біосферного резервату "Шацький" у світлі Лімської стратегії програми "Людина і біосфера" (МАН UNESCO)" (П.Т. Яценко) та соціологічно-управлінський аналіз

"Сучасний стан та перспективи розвитку Шацького НПП" (В.І. Матейчик). Перша з них містила аналіз фундаментальних положень стратегії біосферних резерватів та збалансованого розвитку Шацького НПП, як конкретного об'єкта втілення Лімської стратегії 2016 року на регіональному і транскордонному рівнях. Серед наведених досить типових і навіть шаблонних завдань соціологічного характеру (не означає, що вони менш актуальні, просто повторюються з документа в документ) все ж помітною була внутрішня парадигма адаптації суспільних механізмів природокористування до динамічних природних законів і процесів, зокрема кліматичних змін.

У своїй доповіді В.І Матейчик навів показові приклади різноманіття демурацій у лісових, лучних та водно-болотних фрагментах оселищ, порушених тотальною гідромеліорацією у другій половині ХХ ст. Найбільший інтерес тут становлять похідні оселища по краях антропогенних фрагментів, а щодо водно-болотних об'єктів, то найбільші проблеми пов'язані не з станом озер, а з станом боліт, головних природних гідроакумуляторів Західного Полісся.

Лімська стратегія вимагатиме у наступні роки (до 2030 р.) посилення участі місцевого самоврядування у діяльності Шацького НПП та Біосферного резервату "Західне Полісся". Це означає посилення ролі планів сталого розвитку, обов'язкове залучення місцевих громад до прийняття рішень.

У дискусійній доповіді "Механізм зараження сосни звичайної стовбуровими нематодами *Bursahelenchus micronatus*" (М.П. Козловський) було представлено експериментальне підтвердження патогенного впливу цього інвазійного виду нематод на соснові угруповання Шацького НПП. Існуючу загрозу доповідач узагальнив під назвою нематодозу сосни, ставлячи таким чином проблему у практичну площину боротьби з масовим ураженням нематодами хвойних лісів Карпат, Волині та інших регіонів України.

У доповіді "Музезнавче опрацювання фрагментованих об'єктів природи" (Ю.М. Чернобай) стверджено про значну соціологічну цінність фрагментів, що утворилися на місці суцільного лісового покриву Волинського Полісся та Передкарпаття унаслідок планових та санітарних рубань. Для коректної ідентифікації об'єктів музеологічного опрацювання та природничої спадщини автор був змушений переглянути та адаптувати до природничого вжитку вже існуючі музейні дефініції та поняття – як цілісні критерії природничомузейних елементів у системному поєднанні культурної, природної та господарчої спадщини. Головною умовою ідентифікації, збереження та суспільного використання такого, вже об'єктно існуючого комплексу, є ініціатива органів місцевого самоврядування.

Доповідь О.О. Кагала "Стратегічні завдання й проблеми узгодження правових і методологічних засад збереження біорізноманіття в Україні з практикою країн Євросоюзу" з позицій реальної інтеграції України до правового поля Євросоюзу слід оцінити як надзвичайно актуальну. Виходячи з досить розлогої самої назви доповіді, виголошена тема ще далека від структурованого узагальнення, як і від усвідомлення на регіональних, тим паче локальних рівнях, що природоохоронна стратегія у Європі спирається передусім на креативність та ініціативи "знизу", на реальну практику та діяльність еколого-соціальних елементів суспільства. Тому й з'явилася в Європі менеджерська концепція оселищ, тому й дістала стрімкого розвитку концепція екомuzeїв. Тоді як вітчизняні природоохоронні структури й досі змушені працювати в очікуванні рішень та вказівок "з гори". Доповідач слушно вказує на популярський

характер рішень вітчизняних природоохоронних структур, що буде ще довгий час перешкодою у переході на європейські нормативи і стандарти, а найбільше – на суспільні механізми охорони природи.

Доповідь А.В. Гордійчук "Кременецький ботанічний сад – осередок ботанічної науки на Волино-Поділлі" якнайкраще репрезентувала природничомузейний контент цього дітища Вілібальда Бессера і Кременецького ліцею (нині Кременецька гуманітарно-педагогічна академія). У сукупності з показовою історією ця національна науково-природничо-спадщина становить потужний хронотоп з розвинутою інформаційною мережею, яка обіймає західний регіон і сягає аналогічних хронотопів по Україні та Польщі.

Експериментальні матеріали у доповідях "Зміни фітомаси та проективного покриття моху *Campylopus introflexus* (Hedw.) Brid на територіях гірничодобувних підприємств Львівщини" (Р.Р. Соханьчак) та "Біометричні показники та санітарний стан вікових дерев дуба звичайного природного заповідника "Медобори" (І.І. Бугальська) є виразними прикладами середовищних об'єктів музейного значення, що знаходяться у контраверсійних зонах техногенних та заповідних оселищ.

Важливою частиною програми конференції стали доповіді по водно-болотних об'єктах, а саме – виступи Ю.М. Ситника "Гідрохімічні дослідження озерних екосистем Шацького НПП навесні 2017 року", Ю.М. Забитовського "Іхтіофауна Ходорівського водосховища" та О.Р. Іванця "Рід *Scapholeberis* Schoedler, 1858 (*Cladocera: Anomopoda: Daphniidae*) в таксономічній структурі кладоцероценозів Українського Розточчя". Ці різнопланові теми об'єднують функціонально визначальний вплив людської діяльності на абіотичні та біотичні параметри водно-болотних оселищ. Доповіді ще раз підтверджують, що вкрай потрібна оцінка екологічної ємності цих екосистем. Спонтанне зростання рекреаційних навантажень та туристичного руху в цілому, у найближчому часі призведе до такого рівня деградації озерних і лісових угідь, що вони стануть непридатними для якісного туризму та відпочинку. Особливо це відігратиметься на контингенті європейських туристів, які звикли до усталених норм і стандартів якості рекреаційного середовища. Тут важливу роль мають відіграти моніторинг стану водно-болотних оселищ та широко доступні інформаційні сайти, що забезпечить надійний прозорий громадський контроль стану природної основи збалансованого розвитку на локальному та регіональному рівнях.

Про важливе місце герпетофауни у трофічних ланцюгах екосистем добре відомо. Але все актуальнішою стає проблема збереження популяцій земноводних на тлі зростання транспортного навантаження на ландшафти. В цьому контексті показовою була доповідь О.С. Решетила "Загибель амфібій на автошляхах під час осінніх міграцій на Розточчі", де облікові матеріали були структуровані за добре поставленою методикою, де враховано міграційні ритми загинув амфібій, ландшафтні особливості на різних ділянках автошляху та характер автомобільного руху. Без сумніву, важливу роль у проблемі збереження герпетофауни в зонах автошляхів мають відіграти проектні установи, які зобов'язані вводити до розділу ОВНС (оцінка впливу на навколишнє середовище) проекту певні конструктивні елементи безпеки для цієї групи слабо захищених тварин.

Подібного соціологічного опрацювання заслуговують й популяції дрібних ссавців, які перебувають приблизно в тому ж функціональному просторі, що й герпетобіонти,

і потерпають від тих самих антропогенних загроз. Ця тема була висвітлена А.С. Красовською у доповіді "Структура угруповань мишуватих гризунів (*Muroidea*) Гологоро-Кременецького кряжу". На думку О.О. Кагала термін "мишуваті" більше пов'язаний з поведінковою особливістю, ніж з морфометричною чи типологічною ознакою. Зауважимо, що цей термін з'явився в українських словниках від 1918 року на хвилі боротьби з русизмами проте більш точною морфемою напевно залишаться "мишоподібні". Відмова від морфемі "-подібні" тягне неосязну и мало виправдану процедуру пошуку синонімів у кодексах ботанічної та зоологічної номенклатури.

Щодо самої доповіді, привертає увагу зоогеографічний аспект дослідження з огляду на бар'єрний характер кряжу, який утворює геоморфологічний кордон між Поділлям та районами Розточчя, Малеого Полісся і Побужжя. Отже має місце надзвичайно різноманітне ландшафтне довкілля з відповідним різноманіттям ґрунтів, рослинних угруповань і фауністичних комплексів. Реєстрація структурного стану фауни мишоподібних добре інтегрується у систему моніторингу стану оселищ важливої вододільної системи Гологори-Вороняки-Кременецькі гори. Угруповання мишоподібних в умовах цього кряжу є надійними індикаторами збалансованого розвитку бар'єрних вододільних екосистем і становлять ефективний міграційний чинник в екокоридорах між фрагментами лісів та післялісових лук по обох схилах кряжу.

Загальний інтерес для учасників конференції становила доповідь єдиного іноземного гостя, Камараси Арбоса Себастья (*Camarasa Arbos Sebastia*) з Каталонії, університет міста Льєйда (або Лерида іспанською). Зазначимо, що це місто, з населенням понад 150 тис. мешканців, тим не менш посідає в Каталонії друге місце після 1,5 млн. мегаполісу Барселони. У державному університеті Льєйди навчається 8,5 тис. студентів. Доповідь іспанського зоолога на тему "Morphology of the Pyrenean newt (*Calotriton asperi*) in in the Pyrenees mountains" показала ефективність оцінки популяцій (скоріше ценопопуляцій) через кореляції морфометрії, гіпсометричного положення та температурного режиму по локальних фрагментах оселищ піренейського тритона.

Варто навести деякі відомості щодо самого об'єкта та умов його існування, оскільки на вододільних кряжах та у горах України можна виявити досить показові аналогії. Тритон піренейський (*Calotriton asper*) – належить до родини справжніх саламандр; поширений в Піренейських горах (Франція, Іспанія, Андорра). Цей вид тритонів трапляється на висотах від 175 до 2900 м над рівнем моря. У північних районах Піренеїв обирає водойми з температурою менш 15°C, у південних – близько 17,5°C. Довжина тіла самців становить 105-120 мм, самок 110-140 мм. Статевої зрілості тритони досягають у віці 2 років на рівнях до 1000 м, а на рівнях до 2000 м самці стають статевозрілими у 2,5-3 роки, самки – у 4 роки. Тривалість життя цих тварин становить близько 20 років. Попри свою жорстку ендемічність цей вид тритонів заселює розлогий пас Піренейського високогір'я між атлантичним та середземноморським узбережжями. З огляду на гостро виражену кріофільність піренейських тритонів, реакції фрагментованої популяції можуть бути комплексною індикацією загрози кліматичних змін. Як свідчать глобальні моделі, імовірна зміна течій Гольфстріму в Атлантиці може спричинити не потепління, а гостре похолодання на Європейському континенті. Тому ця популяція з ареалом між

прохолодною Атлантикою та теплим Середземномор'ям стає унікальним моніторинговим об'єктом.

Тему оцінки герпетофауни доповнили доповіді Б. Андрійшин "Біотопічна та просторова характеристика угруповань земноводних басейну р. Свіча" та А.-А. Осієвої "Недавні знахідки тритонів – карпатського (*Lissotriton monandoni*) і альпійського (*Ichthyosaura alpestris*) у межах Бібрсько-Стільського горбогір'я".

Проблему інвазії рослиноїдних комах та зоогеографічні підходи до оцінок інвазійних загроз було розглянуто у доповіді К.М. Назарук "Інвазія рослиноїдних комах на територію України". Наявна інформація свідчить про гостру необхідність формування спеціалізованих колекцій інвазійних та адвентивних видів, ранжируваних по окремих роках та місцях виявлення, тобто хронотопів моніторингового призначення.

Значне місце у програмі конференції було відведене орнітологічним дослідженням. Були представлені доповіді по темах: "Гніздова орнітофауна агроландшафтів міських парків Львова та Стрия" (Г.О. Кузьо), "Динаміка чисельності та щільності орнітонаселення на маршруті ОМ-3 Природного заповідника "Медобори" (А.І. Капустинський), "Динаміка щільності гніздування луня очеретяного *Circus aeruginosus linnaeus* 1758 в басейні Верхнього Дністра в 1992-2015 рр." (М.В. Скирпан) та "Порівняння структури орнітоценозів кладовищ та парків міста Львова" (О.А. Дубовик).

Поза іншими специфічними для орнітофауни деталями, найвагомішою властивістю пташиних угруповань по різних фрагментах є їхня функціональна, поведінкова та трофічна комунікація, можливо й консортивна, попри антропогенній інсуляризації цілісних колись екосистем.

Про важливість територіального моніторингу лісових чи болотних фрагментів, та, особливо, водного дзеркала озер, було підкреслено у доповіді "Про геодезичні роботи на території Шацького НПП" (Т.Ю. Корлятович, З.Р. Тартачинська, І.Я. Покотило). Шацька висотна система реперів по суходолу та водній поверхні має увійти у загальнодержавну систему моніторингу земної поверхні. Важливо, що при цьому Шацький висотний полігон інформаційно належить до цілісної системи полігонів польської та білоруської частин трилатерального Біосферного резервату "Західне Полісся".

В межах проблеми фрагментації оселищ та ценопопуляцій, що в них перебувають, були представлені матеріали наступних експериментальних досліджень: "Різноманіття розмірів сперматозоїдів зелених жаб різних ГПС та чистих популяцій" (К.Р. Степаненко), "Стан ценопопуляцій *Platanthera chlorantha* (Cust.) Reichenb. на території Природного заповідника "Розточчя" (Л.В. Кузь), "Фітопатогенні гриби ранньовесняних видів рослин Українського Розточчя" (Н.І. Павлюк), "Морфологічні особливості двох нових для фауни України видів нематод роду *Longidorus micoletzky*, 1927" (С.А. Сусуловська) та "Поширення мінерів у листяних деревостанах околиць Львова" (С.С. Озерський).

Доволі значна частина матеріалів представлена у вигляді тез доповідей, які дуже оперативно були опубліковані у вигляді збірника і надані усім учасникам конференції. Всього у збірнику конференції надруковано 51 публікацію, у підготовці яких взяли участь 97 авторів, які представляли широке коло наукових, навчальних та

природоохоронних установ України. Їхній перелік заслуговує на оприлюднення, а саме:

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Інститут екології Карпат НАН України,
Шацький національний природний парк,
Державний природознавчий музей НАН України,
Природний заповідник "Медобори",
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Кременецький ботанічний сад,
Природний заповідник "Розточчя",
Інститут рибного господарства НААН України,
Львівська дослідна станція Інституту рибного господарства НААН України,
Фармацевтичний національний університет,
Університет м. Льєйда (Іспанія),
Запорізький національний університет,
Інститут гідробіології НАН України,
Кременецький лісотехнічний коледж,
Національний університет "Львівська політехніка",
Львівський національний аграрний університет,
Українське товариство охорони птахів.

У своїй ухвалі Конференція закликала до активізації роботи щодо узгодження природоохоронного законодавства України із стандартами та нормативами Євросоюзу. Також було висловлене прагнення до практичної реалізації представлених результатів досліджень і впровадження їх у життя. Зазначено поважну проблему з поширення адвентивних видів у флорі та фауні регіону й необхідність реагування на цю загрозливу тенденцію. Вказано на негативні наслідки шаблонного абсолютного заповідання в умовах України, оскільки такий підхід часто спричиняє порушення виробленої протягом тривалого часу ценотичної рівноваги, зокрема існуючого біорізноманіття. Разом з тим, жорсткий режим заповідання не забезпечує цілісного, системного, вирішення нагальних проблем, які потребують швидкого реагування фахівців-природоохоронців.

Чернобай Ю.М.